

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

КАЛИНЮК ТЕТЯНА ВАСИЛІВНА

УДК 373.5:811.112.2”19|20”

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ
ДІЯЛЬНОСТІ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ З ПОГЛИБЛЕНИМ
ВИВЧЕННЯМ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ В УКРАЇНІ
(КІНЕЦЬ 40-Х РОКІВ ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ)**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук**

Хмельницький – 2012

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Львівському національному університеті імені Івана Франка, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник -

кандидат педагогічних наук, доцент

ЦЮРА Світлана Богданівна,

Львівський національний

університет імені Івана Франка,

доцент кафедри загальної та соціальної педагогіки.

Офіційні опоненти:

доктор педагогічних наук, професор

ЗАЙЧЕНКО Іван Васильович,

Національний університет біоресурсів і

природокористування України,

завідувач кафедри методики навчання та

управління навчальними закладами;

кандидат педагогічних наук, доцент

ТУРЧИН Андрій Васильович,

Тернопільський національний педагогічний

університет імені Володимира Гнатюка,

доцент кафедри іноземних мов.

Захист дисертації відбудеться 19 жовтня 2012 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 70.052.05 у Хмельницькому національному університеті за адресою: зал засідань, вул. Інститутська, 11, м. Хмельницький, 29016.

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Хмельницького національного університету за адресою: вул. Кам'янецька, 110/1, м. Хмельницький, 29016.

Автореферат розісланий «14» вересня 2012 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. В. Подлевська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Нові завдання, які постають перед педагогічною наукою і загальноосвітньою школою (ЗОШ) на тлі процесів глобалізації, вимагають переоцінити відповідність системи освіти України умовам життєдіяльності її споживачів – мобільності, адаптивності, готовності жити в умовах культурної різноманітності.

Вагоме місце у процесах, що відбуваються в системі ЗОШ України, належить змістово-процесуальним змінам у діяльності шкіл, які традиційно трактувалися як: спеціалізовані; для обдарованих дітей; з поглибленим вивченням окремих предметів. З кінця 40-х років ХХ ст. були створені школи з поглибленим вивченням іноземної мови. Як свідчить проведений аналіз наукових джерел та архівних матеріалів, упродовж другої половини ХХ – початку ХХІ ст. в Україні накопичено багатий досвід і традиції організації навчання іноземних мов у ЗОШ, де вивчення іноземної мови (у тому числі німецької) здійснювалося поглиблено.

Сьогодні, у зв'язку з пошуком шляхів підвищення якості іншомовної освіти, відчувається брак систематизованого педагогічного дослідження вітчизняної практики у цій галузі. Вона розвивалася у контексті соціально-політичних та культурних трансформацій у суспільстві, визначалася змінами у навчальному процесі: переходом від авторитарного до гуманістичного й особистісно орієнтованих підходів, уточненням мети, завдань, змісту та процесу організації навчання. Суттєво змінилася спрямованість школи: з вивчення граматики і перекладу, на формування іншомовної комунікативної компетенції, удосконалення змісту освіти відповідно до державних та міжнародних стандартів, розвиток її структури і моделі.

Зазначене потребує осмислення досвіду діяльності шкіл з поглибленим вивченням німецької мови для конкретизації їх сучасного стану і накреслення перспектив розвитку.

Історико-педагогічний аналіз діяльності шкіл, де іноземна мова вивчалася поглиблено (гімназій) став об'єктом досліджень С. Ананьєвої, Л. Березівської, Н. Борисової, М. Грищенко, О. Завадської, Т. Завгородньої, І. Зайченка, В. Живодьор, І. Курляк, Т. Редько, О. Савчак, Б. Ступарика, О. Сухомлинської, О. Федоришина.

Концептуально зміст діяльності ЗОШ висвітлено у працях Ю. Бабанського, І. Лернера, В. Онищука, Л. Пироженко, М. Скаткіна; у контексті змісту іншомовної освіти – Н. Басай, О. Коваленко, Т. Литнєвої, Р. Мартинової, С. Ніколаєвої, А. Рацул, В. Редька; особливості організації процесу вивчення іноземних мов – Н. Бібік, І. Бім, Н. Бориско, Г. Веделя, Н. Гальскової, О. Миролубова, Ю. Пасова, В. Плахотника, І. Рахманова, Г. Рогової, І. Салістри, С. Складенко, В. Цетлін, С. Шатілова, Л. Щерби.

Педагогічні аспекти розвитку здібностей, обдарованості тих, кого навчають, досліджували Д. Богоявленська, Ю. Гільбух, Г. Костюк, Т. Мантула, О. Матюшкін, В. Моляко, В. Панов, О. Савенков. Теорію та

практику роботи навчальних закладів для обдарованої молоді вивчали Н. Ананьєва, О. Антонова, С. Мартиненко, А. Ткачук.

Як підтверджує науковий аналіз опрацьованих джерел, у сучасній історико-педагогічній науці відсутні дослідження, у яких би цілісно аналізувалася діяльність ЗОШ з поглибленим вивченням німецької мови на різних етапах її розвитку, процесуальні аспекти та змістові складові.

Зазначене вище, а також актуальність окресленої проблеми зумовили вибір теми дослідження **«Організаційно-педагогічні засади діяльності загальноосвітніх шкіл з поглибленим вивченням німецької мови в Україні (кінець 40-х років ХХ – початок ХХІ століття)».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до теми комплексного дослідження кафедри загальної та соціальної педагогіки Львівського національного університету імені Івана Франка «Трансформаційні освітні зміни в Україні та за кордоном: порівняльний аналіз» (0109U004341). Тема дисертації затверджена вченою радою Львівського національного університету імені Івана Франка (протокол № 34/3 від 25 березня 2009 р.) і узгоджена в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології в Україні (протокол № 3 від 28 квітня 2009 р.).

Об'єкт дослідження – діяльність загальноосвітніх шкіл з поглибленим вивченням іноземної мови.

Предмет дослідження – організаційно-педагогічні засади та зміст діяльності загальноосвітніх шкіл з поглибленим вивченням німецької мови в Україні (кінець 40-х років ХХ – початок ХХІ століття).

Мета дослідження – виявити особливості розвитку шкіл з поглибленим вивченням німецької мови, проаналізувати організаційно-педагогічні засади та обґрунтувати перспективи їх подальшої діяльності.

Відповідно до об'єкта, предмета та мети дослідження визначено такі **завдання:**

1. Проаналізувати теоретичні, нормативні засади діяльності та розвиток моделі загальноосвітньої школи з поглибленим вивченням іноземної (німецької) мови в Україні.

2. Виявити чинники організації та етапи розвитку загальноосвітньої школи з поглибленим вивченням німецької мови в Україні (кінець 40-х років ХХ – початок ХХІ ст.).

3. Виокремити змістово-процесуальні характеристики діяльності шкіл з поглибленим вивченням німецької мови.

4. Визначити напрями і перспективи подальшого розвитку шкіл з поглибленим вивченням німецької мови в Україні.

Методи дослідження. Для досягнення визначеної мети на різних етапах дослідження використані такі методи: *теоретичні* (аналіз, синтез, узагальнення, систематизація зібраного матеріалу, термінологічний аналіз для уточнення понятійної бази дослідження, теоретичний аналіз змісту наукових джерел та синтезу суттєвих ознак предмета дослідження,

результати якого було використано для обґрунтування сутності явищ і змісту діяльності школи; метод факторного аналізу процесу розвитку шкіл; контент-аналіз матеріалів опитування, архівних джерел); *емпіричні* (анкетне опитування випускників шкіл з поглибленим вивченням німецької мови, індивідуальна бесіда з педагогічними працівниками цих шкіл, що дало змогу виявити шляхи подальшого розвитку спеціалізованої школи).

Джерельна база дослідження: документи й матеріали фондів Центрального Державного архіву вищих органів влади та управління України – № 2 «Рада Міністрів УРСР», № 166 «Міністерство освіти УРСР»; Державної наукової архівної бібліотеки, м. Київ; Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського; Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника; наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка; статистичні відомості та збірники нормативних документів; документи Центральної служби у справах шкільної освіти закордоном (ZfA) при Міністерстві закордонних справ Німеччини про діяльність DSD-шкіл в Україні; матеріали педагогічної преси («Иностранные языки в школе», «Іноземні мови в навчальних закладах», «Іноземні мови», «Німецька мова в школі», «Освіта і управління», «Шлях освіти»); психолого-педагогічні, історичні джерела, монографії, наукові статті, дисертаційні роботи.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період з кінця 40-х рр. ХХ до початку ХХІ ст., що характеризується активним розвитком шкіл з поглибленим вивченням німецької мови в Україні. Вибір *нижньої* межі визначається початком функціонування у системі ЗОШ України навчальних закладів з поглибленим вивченням іноземної (німецької) мови. *Верхня* межа охоплює початок ХХІ ст. й зумовлена суттєвими змінами, що визначили початок нового – поліваріантного етапу у діяльності шкіл з поглибленим вивченням німецької мови.

Наукова новизна й теоретична значущість результатів дослідження полягають у тому, що:

– *вперше* цілісно проаналізовано теорію і практику діяльності шкіл з поглибленим вивченням німецької мови в Україні; охарактеризовано організаційно-педагогічні засади їх діяльності: чинники заснування загальні (соціально-політичний, соціально-економічний, еволюційний) і безпосередні (потреби військового й цивільного виробництва, міжнародної політики та дипломатії, співробітництва в економічній, соціальних, освітніх сферах), нормативно-правове забезпечення (Положення, Статути, Державні освітні стандарти), модель школи у її розвитку; виокремлено етапи (підготовчо-нормативний, компонентно-цілісний, системно-структурний), напрями діяльності (організаційно-управлінський, навчально-виховний, науково-методичний, соціально-гуманітарний, фінансово-господарський) та тенденції розвитку школи з поглибленим вивченням німецької мови (до раннього вивчення мови, використання позаурочних і позакласних форм організації навчально-виховної діяльності, введення другої іноземної мови (англійської),

виникнення нових типів навчальних закладів, де мова вивчається поглиблено (лінгвістична гімназія, філологічний ліцей, білінгвальний клас, «DSD-школа»);

– *уточнено* нормативні ознаки цих шкіл (конкурсний прийом, вивчення профільних предметів німецькою мовою, менша наповнюваність класів та їх поділ при вивченні профільних дисциплін);

– *дістали подальшого розвитку* тлумачення змісту і співвідношення понять «школа з поглибленим вивченням німецької мови» і «спеціалізована школа з поглибленим вивченням іноземної мови», ідеї шляхів удосконалення діяльності досліджуваного типу шкіл.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що підготовлено рекомендації, які були використані для подальшого удосконалення змісту діяльності школи з поглибленим вивченням німецької мови, розвитку системи організації навчальної і позанавчальної діяльності, розширення сфери освітніх послуг органами управління освітою та керівництвом ЗОШ; теоретичні висновки та авторські узагальнення, статистичні матеріали і результати опитування – у навчальному процесі ВНЗ.

Матеріали дослідження стануть у нагоді педагогам вищої школи при вивченні дисциплін «Педагогіка», «Історія педагогіки», «Методика викладання іноземних мов», написанні підручників й методичних посібників, для подальших теоретичних досліджень.

Результати дослідження **впроваджено** у роботу кафедри педагогіки Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського (довідка № 10/72 від 16.11.2010 р.); кафедри загальної та соціальної педагогіки Львівського національного університету імені І. Франка (акт № 5863/4 від 07.11.2011 р.); кафедри педагогіки Кам'янець-Подільського національного університету імені І. Огієнка (довідка № 90 від 05.10.2011 р.). Розроблені рекомендації використано керівниками та вчителями німецької мови спеціалізованих шкіл і гімназій з її поглибленим вивченням: спеціалізована школа № 40 з поглибленим вивченням німецької мови Святошинського району м. Києва (довідка № 399 від 26.12.2011 р.); Хмельницька спеціалізована середня ЗОШ I-III ступенів № 6 з поглибленим вивченням німецької мови з 1-го класу (довідка № 206 від 28.12.2011 р.); Дрогобицька спеціалізована школа I-III ступенів № 2, (довідка № 1 від 16.12.2011 р.); Криворізька спеціалізована ЗОШ I-III ступенів № 20 з поглибленим вивченням німецької мови (довідка № 264 від 26.12.2011 р.); Кам'янець-Подільська спеціалізована ЗОШ I-III ступенів № 1 з поглибленим вивченням німецької мови (довідка № 202 від 13.12.2011 р.); Харківська гімназія № 23 Харківської міської ради (довідка № 1 від 01.12.2011 р.); Городоцька гімназія (довідка № 94 від 14.12.2011 р.).

Особистий внесок здобувача. У публікації [5], написаній у співавторстві із С. Цюрою, автору належить ідея узагальнення експериментальних даних, формулювання висновків.

Апробація результатів дисертації забезпечена виступами на науково-практичних конференціях: *міжнародних* – «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору» (Київ, 2009 р.), «Розвиток освіти в умовах поліетнічного регіону» (Ялта, 2009 р.), «Сучасні тенденції іншомовної освіти в поліліозі культур» (Чернігів, 2010 р.), «Сучасні тенденції викладання другої іноземної мови в школах і вищих навчальних закладах» (Горлівка, 2010 р.), «Проблеми викладання другої іноземної мови в середніх загальноосвітніх та вищих навчальних закладах» (Ніжин, 2010 р.), «Роль німецької мови у трансфері освіти, науки та культури в Україні» (Ужгород, 2011р.); методичних семінарах, звітних наукових конференціях у Львівському національному університеті імені І. Франка та Кам'янець-Подільському національному університеті імені І. Огієнка (2009 – 2011 рр.).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження висвітлено в 11 працях (з них 10 одноосібних): 5 статей – у наукових фахових виданнях, 6 – у збірниках матеріалів конференцій.

Структура й обсяг дисертації: робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, 28 додатків, 29 рисунків (схеми, діаграми), 1 таблиці. Загальний обсяг дисертації становить 288 сторінок, основний зміст викладено на 175 сторінках. Список використаних джерел містить 373 найменування, з них 22 – іноземною мовою, 34 – архівні джерела.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність та доцільність дослідження; визначено об'єкт, предмет, мету і завдання, методи дослідження; розкрито наукову новизну й теоретичну значущість, практичне значення отриманих результатів; вказано на зв'язок роботи із науковими програмами, планами, темами; висвітлено апробацію та впровадження результатів дослідження; зазначено особистий внесок здобувача; сформульовано результати дослідження та структуру дисертаційної роботи.

У **першому розділі** – «Теоретичні основи діяльності шкіл з поглибленим вивченням іноземної мови в Україні» – проаналізовано теоретичні та законодавчо-нормативні основи діяльності ЗОШ з поглибленим вивченням іноземної мови, досліджено розвиток і співвідношення іноземних мов у ЗОШ України, виявлено особливості розвитку моделі школи з поглибленим вивченням німецької мови.

Теоретичними основами аналізу процесу розвитку ЗОШ з поглибленим вивченням іноземної мови визначено гуманістичний, особистісно орієнтований, системний, діяльнісний та герменевтичний підходи. Це дало змогу розглянути процес розвитку шкіл досліджуваного типу як: самоорганізовуваний, детермінований змінами зовнішніх систем (соціокультурними, соціополітичними, ідеологічними), який сам здатен

детермінувати зміни в освітньому середовищі, визначити суб'єктів діяльності.

Відповідно до основної спрямованості діяльності школи – забезпечити поглиблене вивчення німецької мови – шляхом порівняльного аналізу нормативно-правових актів та педагогічних джерел досліджуваного періоду, виокремлено організаційно-управлінський, навчально-виховний, науково-методичний, соціально-гуманітарний, фінансово-господарський напрями діяльності.

Виявлено особливості трактування історико-педагогічного явища «школа з поглибленим вивченням німецької мови» через зміст термінів «школа з викладанням ряду предметів іноземною мовою», «спеціалізована школа», «школа з поглибленим вивченням німецької мови» з урахуванням їх вживання у нормативно-правових і тлумачення у довідкових джерелах. Встановлено, що поняття «школа з поглибленим вивченням іноземної мови» та «спеціалізована школа з поглибленим вивченням іноземної мови» не є теоретично розмежованими й вживаються як синоніми. Ці терміни розділяємо на підставі пріоритетної спрямованості змісту іншомовної підготовки як спеціалізованого (орієнтованого на філологічні спеціальності) та поглибленого вивчення мови без урахування спеціалізації.

Аналіз психолого-педагогічних та довідкових джерел дозволив уточнити педагогічні аспекти трактування понять «здібності», «обдарованість», «гуманітарна обдарованість», «лінгвістичний інтелект». Доведено, що на початок досліджуваного періоду пріоритетом у діяльності шкіл з поглибленим вивченням німецької мови був розвиток здібностей у контексті державних завдань з підготовки кваліфікованих кадрів, на кінець – державна ініціатива зі створення умов для розвитку обдарованості змінилася концептуально, нормативно забезпечила функціонування мережі шкіл для лінгвістично обдарованих дітей.

Вивчено питання про місце і співвідношення іноземних мов у структурі ЗОШ, які визначалися централізовано, у контексті зміни державних стратегій і політики: до кінця 40-х рр. XX ст., виявлено пріоритет німецької мови, а з початку 50-х рр. і до сьогодні – англійської.

З'ясовано особливості розвитку моделі школи з поглибленим вивченням німецької мови, що діяла на основі структури ЗОШ, за критеріями: місце німецькомовної складової на освітніх рівнях школи, предметного викладання загальноосвітніх дисциплін німецькою мовою, вивчення профільних предметів.

Особливостями розвитку моделі школи, що діяла з кінця 40-х до початку 70-х рр. XX ст. (Рис. 1.) було: виникнення на базі структури і законодавства ЗОШ; неодноразові зміни місця німецькомовного компонента у змісті шкільної освіти (початкового рівня вивчення мови; кількості годин, яка відводилася на вивчення німецької мови на різних ступенях школи так, що найбільш інтенсивним було навчання з V по VIII класи; запровадження викладання німецькою мовою предметів гуманітарного (нова і новітня

історія), природничого циклів (географія, окремі уроки фізики і біології), виробничого навчання, фізкультури; виникнення двох профілів (IX-X класи) – технічного і філологічного (за рахунок годин трудового навчання і факультативних занять).

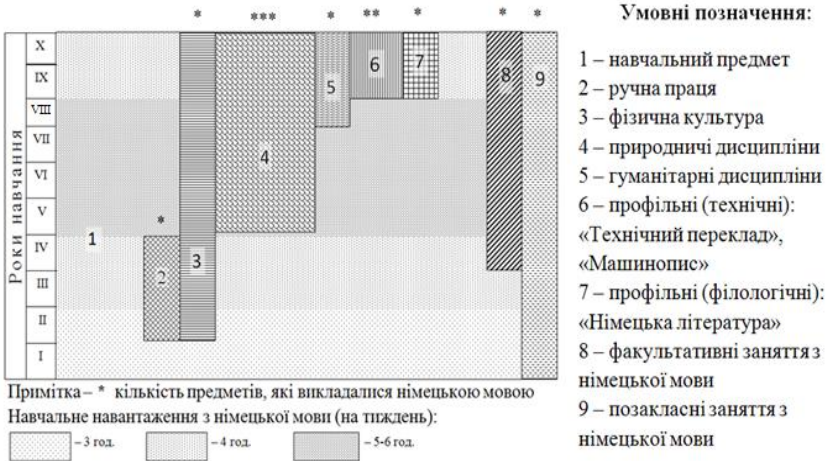

Рис. 1. Модель школи з поглибленим вивченням німецької мови (кінець 40-х – початок 70-х рр. XX ст.)

Виявлено, що надалі модель школи з поглибленим вивченням німецької мови розвивалася таким чином:

– з початку 70-х – до початку 90-х рр. XX ст. (остаточно зафіксовано нижню межу вивчення мови – з I класу; поступово збільшено кількість навчальних годин з німецької мови (I-II клас – по 3 год в тиждень, III-IV клас – по 4 год в тиждень, V-XI клас – по 5-6 год в тиждень); припинено вивчення німецькою мовою природничих та гуманітарних предметів, натомість запроваджено викладання нею окремих тем з курсів історії і географії, вивчення деяких творів зарубіжної художньої літератури; розширено технічний профіль (введено «Військовий переклад») та запроваджено професійно орієнтований предмет «Підготовка гідів-перекладачів» у рамках якого учні проходили виробничу практику;

– з початку 90-х рр. XX ст. (стабілізовано обсяг годин на вивчення предмета «Німецька мова» (від 3-4 на I ступені до 5 на II-III); запроваджено інтегровані, білінгвальні уроки, які частково компенсують відсутність практики викладання загальноосвітніх предметів німецькою мовою; розширено філологічний профіль («Країнознавство Німеччини», «Ділова німецька мова»). Тобто за досліджуваний період відбулися суттєві зміни в діяльності ЗОШ з поглибленим вивченням німецької мови.

У **другому розділі** – «Організаційні особливості та педагогічні засади діяльності загальноосвітніх шкіл з поглибленим вивченням німецької мови (кінець 40-х – 80-ті роки ХХ ст.)» – виявлено і систематизовано правові засади і чинники розвитку, охарактеризовано діяльність школи з поглибленим вивченням німецької мови, зміст, методи і форми навчальної діяльності.

У ході дослідження було виявлено такі загальні чинники розвитку школи з поглибленим вивченням німецької мови: соціально-політичний (визначив протягом 40-х – середини 80-х рр. ХХ ст. розвиток школи як ідеологічно та предметно-орієнтованої, спрямованої на соціальну адаптацію молоді; з кінця 80-х рр. ХХ ст. обумовив можливості для розвитку школи як особистісно орієнтованої); соціально-економічний (характеризувався взаємовпливами між середовищами освітніх систем та школи із культурою, наукою, виробництвом); еволюційний (обумовив розвиток школи під впливом об'єктивних процесів (ініціатива батьків, учителів щодо відкриття нових шкіл)).

Визначено безпосередні чинники розвитку, що зумовили заснування шкіл з поглибленим вивченням німецької мови: потреби військового та цивільного виробництва в СРСР у фахових співробітниках здатних читати значний обсяг іншомовної технічної документації, грамотно писати наукові та технічні статті, безпосередньо спілкуватися з іноземцями; ідеології, дипломатії й політики поширення міжнародного впливу (членство СРСР у міжнародних організаціях і товариствах, поширення комуністичної ідеології серед політичної еліти та населення країн Європи і світу); співпраці в економічній та соціальній сферах; розширення середовища міжнародного діалогу на рівні міжособистісної комунікації, культурних зв'язків (листування радянських піонерів/комсомольців зі школярами Німецької Демократичної Республіки (НДР) та інших соціалістичних республік, підтримка зв'язків з містами-побратимами у НДР).

Враховуючи спрямованість діяльності органів управління освітою та напрями діяльності спеціалізованих шкіл, виділено три етапи їх розвитку.

Перший етап (середина 40-х – початок 70-х рр. ХХ ст.) – підготовчо-нормативний. Нижня межа якого обумовлена відкриттям перших навчальних закладів з поглибленим вивченням ІМ. Завершенням етапу стало прийняття «Статуту середньої загальноосвітньої школи» (1970), та «Положення про середню загальноосвітню школу з викладанням ряду предметів іноземної мови» (1973), які закріпили систему критеріїв, що безпосередньо визначали статус навчального закладу.

До ознак етапу за напрямками діяльності віднесено: *організаційно-управлінський* (централізоване управління процесом змін в освіті з визначенням змісту діяльності школи (Постанова Ради Міністрів УРСР, 1946), створення нормативно-правових документів); *навчально-виховний* (реалізувався в умовах експерименту до середини 50-х рр. ХХ ст., з початку 60-х – у новостворених навчальних закладах з поглибленим вивченням німецької мови (на початок етапу 4 школи, на кінець – 26)); *науково-методичний* (забезпечувався органами управління освітою, як результат – видання першої

навчальної програми (1968) та відповідних їй навчально-методичних матеріалів); *соціально-гуманітарний* (створення інтелектуального середовища школи гуманітарної спрямованості, налагодження системи зовнішніх зв'язків з німецькомовними країнами); *фінансово-господарський* (діяльність, яка здійснювалася відповідно до діючих нормативно-правових документів).

Другий етап (початок 70-х – початок 90-х рр. ХХ ст.) – компонентно-цілісний. Розпочався з «Положення про середню загальноосвітню школу з викладанням ряду предметів іноземною мовою» (1973) і завершився виникненням нових типів ЗОШ.

Його ознаками (за напрямками діяльності) було: *організаційно-управлінський* (збереження централізованого управління та виникнення на завершенні етапу елементів децентралізації на місцевому рівні; суттєве удосконалення змісту нормативно-правових документів; зростання кількості шкіл (статус спеціалізованих отримали 30)); *навчально-виховний* (зменшення обсягу іншомовного компоненту у змісті освіти школи; викладання природничих та гуманітарних предметів німецькою мовою змінюється на вивчення окремих тем; спрямованість на розвиток гуманітарних здібностей учнів); *науково-методичний* (удосконалення та видавництво навчально-методичної літератури; робота методичних семінарів для вчителів); *соціально-гуманітарний* (розширення лінгвокраїнознавчої складової змісту іншомовної освіти ЗОШ, позакласної роботи (гуртки, КІДи, листування, налагодження учнівських і педагогічних обмінів)); *фінансово-господарський* (відкриття кабінетів та фонолабораторій).

Визначено основні зміни у змісті освіти шкіл з поглибленим вивченням німецької мови (навчальних планів, програм, навчально-методичного забезпечення). Зіставлено програми німецькомовного компонента: з основного курсу, факультативів і профільних предметів.

З'ясовано, що у 40-50-ті рр. ХХ ст. школи працювали без спеціальних підручників. З 60-х рр. починається створення і неодноразове перевидання серій підручників. З предметів гуманітарного та природничого циклів використовувалися закордонні підручники, навчальної літератури для факультативів і профільних предметів не було.

Виявлено, що вчителі працювали за програми з іноземних мов для ЗОШ. У 1968 р. було видано першу програму, зміст якої удосконалено у 1983 р. Програми 1988 та 1991 років відповідно до зміни завдань іншомовної освіти розроблені як комунікативно спрямовані, містять соціокультурний компонент, навчальну програму для початкових класів. Конкретизовано цілі навчання, визначено чотири види мовленнєвої діяльності і навчальні завдання, що їм відповідають. Профільна (технічна) підготовка здійснювалася за програмою «Технічний переклад» (1968). З предметів «Машинопис», «Література ФРН», «Підготовка гідів-перекладачів» у 60-80-х рр. ХХ ст. програм не було, вчителі готували їх самостійно.

Проаналізовано зміни підходів до організації навчальної діяльності за досліджуваній період. У 40-х рр. ХХ ст. використовувалися «прямий» і «натуральний» підходи, які передбачали вивчення мови шляхом механічного запам'ятовування лексичного і граматичного матеріалу на основі аналогій та асоціацій. У 50-60-х рр. вони змінилися на «свідомо-порівняльний» (усвідомлене засвоєння мовних явищ через переклад і відповідні граматичні конструкції) і «свідомо-практичний» (розвиток практичних знань та умінь). У 60-70-і рр. запроваджено «аудіовізуальний» і «аудіолінгвальний» підходи, а починаючи з 60-х рр. – «комунікативний» (вивчення мови і розвиток мовлення через мовленнєві зразки та моделі).

Відбулися зміни і у методах навчання: у 40-50-х рр. переважають групи граматико-перекладних та лексико-перекладних методів; у 60-80-і рр. здійснюється розробка словесних, практичних, наочних методів, зосереджується увага на методах роботи з книгою; у другій половині 80-х рр. вводяться активні, ігрові, проблемні методи навчання; згодом – інтерактивні, контекстні, кооперативні методи, комп'ютерні технології.

Такі зміни зумовили вибір форм організації навчання, основною із яких був і є урок, допоміжними – лекція, семінар, практикум, практичні, лабораторні заняття. У 50-60-х рр. мало місце надмірне структурування уроку, було розроблено типологію уроків з іноземної мови, виникло поняття «система уроків». У 70-80-х рр. відбулося впровадження нестандартних уроків, удосконалення їх типології та структури. Відмічено зміну форм навчальної діяльності на заняттях: перехід від колективних до індивідуальних (урочних і позаурочних), групових (постійні та ситуативні групи) та у позаурочний час (гуртки, факультативи, КІДи, вечори, листування); колективних форм позаурочної роботи (екскурсії містом, на природу, виробництво). Позитивним є виникнення у 80-х рр. ХХ ст. нової форми роботи з німецької мови – літньої практики на виробництві у межах курсу «Технічний переклад».

У **третьому розділі** – «Організаційно-педагогічні засади діяльності загальноосвітніх шкіл України з поглибленим вивченням німецької мови (90-і роки ХХ – початок ХХІ ст.)» – узагальнено зміст і напрями діяльності шкіл, наведено та інтерпретовано результати опитування, обґрунтовано рекомендації і перспективи розвитку.

З'ясовано, що упродовж 90-х рр. ХХ – початку ХХІ ст. у співвідношенні іноземних мов у ЗОШ та спеціалізованих школах зберігає пріоритет англійська мова, відбувається загальне зменшення кількості усіх типів шкіл, як окрема мережа продовжують розвиватися школи, що відповідно до статуту є спеціалізовані – німецька мова вивчається поглиблено з I класу, у старших класах іншомовна складова викладається у контексті профілю школи (філологічної спеціалізації).

За офіційними статистичними даними на сьогодні в Україні діє 149 шкіл з поглибленим вивченням німецької мови, з них – 30 зі статусом спеціалізованої. Станом на початок 2010/11 н.р. їх найбільше у Запорізькій

(23), Львівській (12), Київській (10), Хмельницькій (9) областях, а також у місті Києві (18).

Розвиток шкіл упродовж *третього – системно-структурного етапу*, який розпочався у 90-х рр. ХХ ст. Нижня межа – прийняття Закону України «Про освіту» (1991), Типового статуту ЗОШ (1993) та Положення про середній загальноосвітній навчально-виховний заклад (1993), що зумовило суттєві зміни у нормативно-правовому та навчально-методичному просторі діяльності шкіл з поглибленим вивченням німецької мови.

До його ознак за напрямками діяльності віднесено: *організаційно-управлінський* (поєднання централізованого і децентралізованого управління, що виражається у забезпеченні єдиних вимог Державного стандарту освіти не залежно від типу навчального закладу та нормативно закріпленому розширенні статутних прав (Статут ЗОШ, 2002) і напрямів діяльності шкіл; створення Державного освітнього стандарту з іноземної мови (1998), виникнення нових типів навчальних закладів, впровадження нових форм контролю за якістю освіти – державної підсумкової атестації та зовнішнього незалежного оцінювання з німецької мови); *навчально-виховний* (посилення статусу «Іноземної мови» як навчального предмета, реалізація школою державної політики у напрямі роботи з обдарованою молоддю, удосконалення навчально-методичного забезпечення); *науково-методичний* (залучення вчителів та учнів до наукової роботи через відповідні структури ВНЗ, розширення участі вчителів у роботі методичних об'єднань, центрів, підготовка навчально-методичної літератури); *соціально-гуманітарний* (створення гуманітарного, інтелектуального середовища школи, істотне розширення соціокультурного компоненту змісту освіти, напрямів міжнародного співробітництва); *фінансово-господарський* (часткова фінансова автономія школи і надання нею додаткових освітніх послуг).

Констатовано виникнення на початку 90-х рр. ХХ ст. нових типів навчальних закладів: гімназії (класичні, гуманітарні, полілінгвістичні, лінгвістичні) – поглиблене вивчення німецької мови розпочинається на рівні V, VIII або IX-X класів та реалізується за рахунок годин варіативного або профільного компонента навчального плану; лінгвістичні ліцеї – на старшому ступені та у рамках профільних дисциплін; білінгвальний клас (I-XI класи) – з V класу низка предметів вивчається німецькою мовою, освітні галузі «Технології» та частково «Художня культура» з VII-VIII класу вивчаються через зміст курсів за вибором німецькою мовою; «DSD-школи» діяли (з 1996 по 2010 рр.) на базі спеціалізованих шкіл (починаючи з V по XI клас), викладання забезпечувалося вчителями з Німеччини за DSD-програмою та спеціальними підручниками. По закінченню навчання учні складали мовний іспит на отримання німецького мовного диплому (Deutsches Sprachdiplom) рівня «B 2» або «C 1». Позитивні результати діяльності DSD-шкіл в Україні підтверджено статистичними даними (станом на 2009 р.): 20 із 30 спеціалізованих шкіл співпрацювали із міжнародними координаторами проєкту; 235 учнів із 269 успішно склали DSD-іспит.

Визначено, що суттєвою ознакою навчальних програм з «Німецької мови» та з профільних курсів є врахування європейських вимог до рівня володіння іноземною мовою. Проведено порівняльний аналіз навчальних програм (1996, 2005), який виявив низку структурно-змістових особливостей: розподіл змісту курсу відповідно до сфер спілкування та ситуативного мовлення, визначення очікуваних результатів щодо видів мовленнєвої діяльності. Відмічено розширення філологічного профілю – введення дисциплін «Країнознавство Німеччини», «Ділова німецька мова».

Встановлено, що для забезпечення профільного вивчення німецької мови у старших класах, підготовлено програми з курсів «Німецька література» (1995, 2003), «Країнознавство» (1995, 2003), «Ділове спілкування» (2003), «Технічний переклад» (2003).

Виявлено, що навчально-методичне забезпечення перебуває в стані нормативної невизначеності – більшість вчителів використовують на уроках підручники закордонних видавництв, оскільки вітчизняних підручників для шкіл з поглибленим вивченням німецької мови немає.

Для визначення перспектив розвитку школи з поглибленим вивченням німецької мови було проведено анкетне опитування її випускників (1960-х, 1970-х, 1980-х, 1990-х та 2000-х років), індивідуальні бесіди з директорами, заступниками, вчителями німецької мови, координаторами проекту DSD-шкіл в Україні та вчителями-пенсіонерами.

Всього опитано: 172 випускника, серед них (від загальної кількості опитуваних): I група (до 1976 р.) – 35 осіб (20,3%), II (до 1986 р.) – 32 (18,6%), III (до 1999 р.) – 44 (25,6%), IV (до сьогодні) – 61 (35,5%); 12 директорів шкіл, 12 заступників, 25 вчителів, 2 координатори, 11 вчителів-пенсіонерів. Вірогідність результатів опитування оцінювалася за допомогою комп'ютерної програми STATISTICA 6.0 і свідчить про те, що:

- простежується тенденція до впевненості опитуваних у важливості для кожної людини вільного володіння іноземною мовою: I група – 74,3%, II – 78,1%, III – 88,6%, IV – 93,4%;

- відмічено зниження (на 2000 рр.) кількості тих, які вважають, що необхідність володіння іноземною мовою «залежить від роду діяльності»: у I групі – 25,7%, II – 21,9%, III – 11,4 %, IV – 6,6%;

- відбулися зміни у трактуванні колишніми випускниками мотивів власної діяльності – респонденти старших вікових груп більше орієнтувалися на вибір батьків (для II групи це «бажання батьків, щоб я знав(а) хоча б одну іноземну мову»), молодші (III-IV групи) – на професійні та особисті перспективи («потреба вивчення німецької мови для того, щоб жити за кордоном». «потреба вивчення німецької мови з метою пошуку необхідної інформації та для спілкування»);

- має місце стабільність найбільш вагомих мотивів, які, на думку випускників спонукали їхніх батьків до вибору школи: I-IV групи у різній послідовності обрали «престиж навчального закладу», «вигідне розташування школи», як менш вагомий I і II група назвали мотив –

«кваліфікована підготовка випускників школи», для III і IV груп він виявився вагомим;

– простежуються суттєві зміни в оцінках опитуваних щодо значимості вивчення професійно-орієнтованих предметів німецькою мовою: у I-II групах вони не були розцінені як перспектива для професійного зросту (відповідно 34% і 40%), а у III-IV групах оцінюють її потенційну професійну вагу (28% та 36%). Загальний відсоток опитаних, які пов'язали свою професію з німецькою мовою становить 44,2%.

За результатами аналізу виявлено оцінні судження опитуваних щодо перспектив вивчення німецької мови у спеціалізованій школі. Найсуттєвішими проблемами діяльності названо: відсутність стандартів освіти для шкіл з поглибленим вивченням німецької мови та відповідної навчально-методичної літератури, недостатнє фінансування як матеріально-технічних, так і освітніх потреб школи. Респондентами сформульовано як стратегічні завдання розвитку: збереження та підвищення престижу, конкурентоздатності, залучення інвестицій, розширення середовища спілкування у рамках міжнародних й міжрегіональних обмінів, освітніх проєктів, наведено пропозиції щодо розширення освітніх послуг.

Науково обгрунтовані результати дослідження, а також висловлені побажання випускників шкіл та педагогічних працівників дозволили сформулювати рекомендації щодо шляхів удосконалення діяльності шкіл з поглибленим вивченням німецької мови. Для чіткості визначення можливостей їх використання, передбачено різні рівні адресності: центральний (центральні державні органи управління освітою), регіональний (державні обласні органи управління освітою), місцевий (міські органи управління освітою або інші місцеві органи самоврядування) та школи.

До перспективних напрямів розвитку відносимо: створення єдиної системи вимог до організації процесу поглибленого вивчення німецької мови на усіх освітніх рівнях, розробку Державного стандарту з німецької мови для шкіл з її поглибленим вивченням, підготовку серії підручників з німецької мови для спеціалізованої школи, навчального посібника з граматики з різними рівнями складності навчального матеріалу, що дозволить використовувати його у різних типах навчальних закладів (залежно від рівня поглибленого вивчення мови), спільного німецько-українського підручника з урахуванням рівневих вимог до володіння мовою, розширення німецькомовного середовища спілкування за рахунок міжнародних, міжрегіональних учнівських і педагогічних обмінів, вивчення можливості відновлення функціонування на базі шкіл з поглибленим вивченням німецької мови міжнародних українсько-німецьких шкіл (DSD-школи), активізувати надання навчальним закладом додаткових освітніх послуг (літня школа для майбутніх першокласників, мовний табір для учнів за програмами міжрегіонального і міждержавного обміну, підготовчі курси для бажаючих скласти зовнішнє незалежне оцінювання з німецької мови тощо).

ВИСНОВКИ

У дисертації виявлено особливості розвитку шкіл з поглибленим вивченням німецької мови, проаналізовано організаційно-педагогічні засад та обґрунтовано перспективи їх подальшої діяльності. Виконані завдання дисертаційного дослідження дозволяють сформулювати такі висновки:

1. Проаналізовано теоретичні основи діяльності шкіл з поглибленим вивченням німецької мови. Вихідним положенням дослідницького пошуку є гуманістична, особистісно орієнтована парадигма діяльності сучасної ЗОШ. Загальнонаукові підходи дозволили виявити елементи самоорганізації, взаємодетермінованості із соціальним середовищем. Дотримання вимог діяльнісного підходу дало змогу визначити напрями їх діяльності (організаційно-управлінський, навчально-виховний, науково-методичний, соціально-гуманітарний, фінансово-господарський). Використано загальні вимоги герменевтичного підходу. Визначено нормативні засади їх діяльності, через зміст нормативних актів: Положення про школу з поглибленим вивченням іноземної мови (1950, 1964, 1973, 1987, 2009), Статут ЗОШ (1970, 1993, 2002), Державний стандарт з іноземної мови (1998), Базовий навчальний план ЗОШ (1993, 1998, 2004), Типовий навчальний план спеціалізованої ЗОШ з поглибленим вивченням іноземних мов (2001, 2005, 2006, 2010).

До організаційно-педагогічних засад діяльності шкіл з поглибленим вивченням німецької мови відносимо: нормативно-правові основи діяльності школи, її модель, чинники заснування (загальні та безпосередні), теорію й методику викладання німецької мови у ЗОШ.

Узагальнено особливості розвитку моделі школи з поглибленим вивченням німецької мови: кінець 40-х – початок 70-х рр. ХХ ст. (виникнення на базі структури і законодавства ЗОШ, нерівноцінність розподілу обсягу навчальних годин з німецької мови (найбільше з V по VIII клас), вивчення німецькою мовою предметів гуманітарного, природничого циклів, виробничого навчання, фізкультури; виокремлення технічного і філологічного профілів (IX-X класи); початок 70-х –початок 90-х рр. ХХ ст. (посилення ознак школи як такої, що орієнтована на навчання обдарованих дітей (конкурсний відбір, престиж); остаточне фіксування нижньої межі вивчення мови – з I класу, збільшення кількості навчальних годин з німецької мови, викладання німецькою мовою окремих тем з навчальних предметів, розширення технічного профілю («Військовий переклад»), запровадження предмета «Підготовка гідів-перекладачів»; з початку 90-х рр. ХХ ст. (при збереженні і розвитку традиційної моделі) утворилися варіанти моделей поглибленого вивчення німецької мови у навчальних закладах нового типу, виникли білінгвальні класи, «DSD-школа», у змісті освіти зберігся технічний і розширився філологічний профіль («Країнознавство Німеччини», «Ділова німецька мова»), зріс і стабілізувався обсяг годин.

2. Виявлено загальні (соціально-політичний, соціально-економічний, еволюційний) та безпосередні чинники організації і розвитку шкіл з поглибленим вивченням німецької мови в Україні (потреби військового, цивільного виробництва всередині країни, міжнародної політики СРСР та УРСР, діяльності у напрямі поширення міжнародного впливу і комуністичної ідеології, співпраці в економічній і соціальній сферах, підтримки культурних зв'язків).

Виділено етапи розвитку школи. Перший етап (середина 40-х – початок 70-х рр. XX ст.) – підготовчо-нормативний: створено перші школи з викладанням низки предметів німецькою мовою, розпочато розробку засад діяльності. Другий етап (початок 70-х – початок 90-х рр. XX ст.) – компонентно-цілісний: розширено мережу шкіл, удосконалено їх структуру, уточнено мету, завдання діяльності, нормативно-правове й навчально-методичне забезпечення, активізовано наукову діяльність, збільшено соціокультурну складову змісту іншомовної освіти, удосконалено методи, форми навчально-виховної роботи. Третій етап (початок 90-х рр. XX ст.) – системно-структурний: створено навчальні заклади нового типу, реорганізовано частину спеціалізованих шкіл у гімназії, укладено Державний освітній стандарт з іноземної мови (1998), розширено статутні права і відповідно напрями діяльності школи з поглибленим вивченням іноземної (німецької) мови.

3. Виокремлено змістово-процесуальні характеристики діяльності шкіл з поглибленим вивченням німецької мови у розвитку: нормативів (Типового навчального плану спеціалізованих ЗОШ з поглибленим вивченням іноземних мов (2001, 2005, 2006, 2010), Навчальних програм з іноземної мови (1968, 1983, 1988, 1991, 1998, 2001, 2005), Державного освітнього стандарту з іноземної мови (1998), Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти (2003)); змісту і вимог навчальних програм з профільних предметів «Технічний переклад» (1968, 2003), «Країнознавство» (1995, 2003), «Література Німеччини» (2003), «Машинопис» (2003), «Ділове спілкування» (2003)); методичних підходів, форм організації навчання та форм навчальної діяльності на заняттях, методів і засобів навчання.

4. Для визначення перспектив розвитку шкіл з поглибленим вивченням німецької мови проведено опитування випускників різних років навчання (чотири вікові груп) і педагогічних працівників цих шкіл. Виявлено тенденції до: поступового зростання (від 1960-х до 2000-х рр.) впевненості респондентів у важливості для кожної людини вільного володіння іноземною мовою. Серед вагомих мотивів вибору і навчання у школі з поглибленим вивченням німецької мови обрано «престиж навчального закладу». Простежуються позитивні зміни (відповідно до зменшення віку) в оцінках опитуваних щодо важливості вивчення професійно-орієнтованих предметів німецькою мовою та визначення особистих і професійних можливостей. Виявлено оцінні судження респондентів щодо перспектив вивчення

німецької мови та найістотніші проблеми діяльності спеціалізованої школи, серед яких названо відсутність стандартів освіти для цих шкіл.

Обґрунтовано рекомендації щодо напрямів розвитку і запропоновано шляхи удосконалення діяльності шкіл з поглибленим вивченням німецької мови: розробка Державного стандарту освіти з німецької мови для шкіл з її поглибленим вивченням; створення серії підручників з німецької мови, навчального посібника з граматики та спільного німецько-українського підручника для такого типу шкіл з урахуванням вимог до різних рівнів володіння німецькою мовою; розширення міжнародних, міжрегіональних учнівських і педагогічних обмінів; активізація надання навчальним закладом додаткових освітніх послуг.

Перспективи подальших досліджень полягають у пошуку нових напрямів удосконалення моделі школи з поглибленим вивченням німецької мови, шляхів розширення діяльності освітнього закладу, у вивченні особливостей професійної підготовки вчителів німецької мови для шкіл такого типу.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Калинюк Т. В. Передумови та перші етапи розвитку шкіл з поглибленим вивченням іноземної мови в Українській РСР (середина ХХ століття) / Т. В. Калинюк // Вища освіта України. — 2009. — Т. 4, дод. 4. — С. 178-187. — 0,65 д.а.

2. Калинюк Т. В. Основні напрямки розвитку шкіл з поглибленим вивченням німецької мови у 50-х — 60-х роках ХХ століття / Т. В. Калинюк // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер. : Педагогіка і психологія : зб. статей / редкол. : О. М. Глузман та ін.. — Ялта : РВВ КГУ, 2009. — Вип. 24, ч. 1. — С. 123-129. — 0,49 д.а.

3. Калинюк Т. В. Основні тенденції розвитку школи з поглибленим вивченням німецької мови (60-ті — початок 90-х років ХХ століття) / Т. В. Калинюк // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Сер. : Педагогічні науки / гол. ред. Носко М. О. — Чернігів : ЧДПУ, 2011. — Вип. 85. — С. 109-111. — 0,33 д.а.

4. Калинюк Т. В. До проблеми формування структури та змісту освіти шкіл з поглибленим вивченням німецької мови (друга половина ХХ століття) / Т. В. Калинюк // Наукові записки. Сер. : Психолого-педагогічні науки / Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя / [за заг. ред. проф. Є. І. Коваленко]. — Ніжин : Вид. НДУ ім. Миколи Гоголя. — 2011. — № 3. — С. 124-132. — 0,43 д.а.

5. Цюра С. Б. Характерні особливості відношення випускників до навчання у школі з поглибленим вивченням німецької мови : емпіричний аналіз / С. Б. Цюра, Т. В. Калинюк // Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору : темат. вип. / [Ін-тут вищ. осв. НАПН України; Київ. Міжнар. ун-тет; Ін-тут соціальної та політичної

психології НАПН України та ін.]. — К., 2011. — Додаток 2 до №3, т. 8 (33). — С. 390-397. — 0,48 д.а.

Опубліковані праці апробаційного характеру

6. Калинюк Т. В. До питання історії виникнення та функціонування загальноосвітньої школи з поглибленим вивченням іноземної мови у 40-х роках ХХ століття / Т. В. Калинюк // Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. [«Розвиток освіти в умовах поліетнічного регіону»] : Зб. статей / відп. за вип. Редькіна Л. І., (Ялта, 9-11 квіт. 2009 р.). — Ялта : РВВ КГУ, 2009. — Вип. 5, ч.1. — С. 205-208. — 0,21 д.а.

7. Калинюк Т. В. Тенденції розвитку змістового компоненту діяльності шкіл з поглибленим вивченням німецької мови (друга половина ХХ століття) / Т. В. Калинюк // Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Проблеми викладання другої іноземної мови в середніх загальноосвітніх та вищих навчальних закладах», (Ніжин, 19-20 лист. 2010 р.) — Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2010. — С. 27-29. — 0,08 д.а.

8. Калинюк Т. В. Модель школи з поглибленим вивченням німецької мови (початок 60-х — кінець 80-х років ХХ століття) / Т. В. Калинюк // Друга іноземна мова в європейській системі освіти : Матеріали I міжнар. наук.-практ. конф. «Сучасні тенденції викладання другої іноземної мови в школах і вищих навчальних закладах», (Горлівка, 19 лист. 2010 р.) / відп. ред. С. П. Грушко. — Горлівка : Вид-во ГДПШМ, 2010. — С. 78-82. — 0,21 д.а.

9. Калинюк Т. В. До проблеми підготовки підручників з німецької мови для шкіл з її поглибленим вивченням (60 – 80-і роки ХХ століття) / Т. В. Калинюк // Матеріали ХVІІІ міжнар. наук.-практ. конф. Асоціації українських германістів [«Роль німецької мови у трансфері освіти, науки та культури в Україні»], (Ужгород, 28-29 жовт. 2011 р.). — Ужгород : ФОП Бреза А. Е., 2011. — С. 91-92. — 0,09 д.а.

10. Калинюк Т. В. Аналіз перших етапів розвитку загальноосвітніх шкіл з поглибленим вивченням німецької мови / Т. В. Калинюк // Матеріали звіт. наук. конф. кафедри загальної та соціальної педагогіки Львівського національного університету ім. Івана Франка, (Львів, 8 лют. 2010 р.). — Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2010. — Вип. 9. — С. 106-111. — 0,25 д.а.

11. Калинюк Т. В. Еволюція моделі розвитку загальноосвітньої школи з поглибленим вивченням німецької мови (40-90-і роки ХХ ст.) / Т. В. Калинюк // Збірник наукових праць молодих вчених Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / редкол. : О. М. Завальнюк [голова] та ін. — Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Под. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2011. — Вип. 3. — С. 200-201. — 0,18 д.а.

АНОТАЦІЇ

Калинюк Т. В. Організаційно-педагогічні засади діяльності загальноосвітніх шкіл з поглибленим вивченням німецької мови в Україні (кінець 40-х років ХХ – початок ХХІ століття). – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Хмельницький національний університет, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України. – Хмельницький, 2012.

У роботі вперше цілісно висвітлено теорію і практику діяльності шкіл з поглибленим вивченням німецької мови в Україні кінця 40-х років ХХ – початку ХХІ ст.; визначено й охарактеризовано організаційно-педагогічні засади їх діяльності; виокремлено етапи розвитку та напрями діяльності; уточнено нормативні ознаки спеціалізованих шкіл; розкрито сутність і співвідношення понять «школа з поглибленим вивченням німецької мови» та «спеціалізована школа з поглибленим вивченням іноземної мови»; виявлено змістово-процесуальні характеристики роботи школи й розроблено рекомендації щодо напрямів і перспектив її подальшого розвитку, в яких розглянуто можливості створення єдиної системи вимог до організації процесу поглибленого вивчення німецької на усіх освітніх рівнях, підготовки Державного стандарту з німецької мови, активізації надання школою додаткових освітніх послуг (літня школа для першокласників, мовний табір, курси).

Основні результати дослідження можуть бути використанні під час викладання курсів історії педагогіки, педагогіки, методики викладання іноземних мов у ЗОШ, а також науковцями, педагогами-практиками.

Ключові слова: іноземна мова, поглиблене вивчення німецької мови, спеціалізована школа, модель школи, напрями діяльності школи, зміст шкільної освіти, організаційно-педагогічні засади.

Калынюк Т. В. Организационно-педагогические основы деятельности общеобразовательных школ с углублённым изучением немецкого языка в Украине (конец 40-х годов ХХ – начало ХХІ века). – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Хмельницкий национальный университет, Министерство образования и науки, молодежи и спорта Украины. – Хмельницкий, 2012.

В работе впервые проанализированы организационно-педагогические основы деятельности общеобразовательных школ с углублённым изучением немецкого языка в Украине конца 40-х годов ХХ – начало ХХІ века. В ходе исследования установлено, что юридически термин «школа с углублённым изучением немецкого языка» используется в двух значениях: школа

филологического профиля, которая юридически имеет статус «специализированной с изучением немецкого языка», о чём указано в уставе учебного заведения и в его официальном названии, а также школа (гимназия, лицей, класс), где немецкий язык изучается углублённо, используются соответствующие учебные планы, программы, учебники. Словарные концепты употребляют эти термины как синонимы.

Систематизированы нормативные характеристики школ с углублённым изучением иностранного языка: конкурсное вступление, направленность деятельности школы на создание интеллектуальной, лингвистически ориентированной среды, специализированный компонент содержания школьного образования, изучение цикла профильных предметов, ниже, чем в общеобразовательной школе укомплектованность классов, деление на подгруппы при изучении профильных предметов, требования к уровню успеваемости.

Результаты исследования позволили выделить организационно-педагогические основы деятельности школ: факторы создания (общие и непосредственные), нормативно-правовой базис, модель школы, теория и практика преподавания иностранных языков в школе. Проанализированы нормативные документы деятельности школ с углублённым изучением немецкого языка (Положение, Устав школы, Государственный стандарт, Базисный учебный план, Типовой учебный план специализированной школы). Определены направления деятельности школ: организационно-управленческое, учебно-воспитательное, научно-методическое, социально-гуманитарное, финансово-хозяйственное.

Раскрыты особенности развития модели школы с углублённым изучением немецкого языка по критериям: места немецкоязычной составляющей на образовательных уровнях школы; преподавания общеобразовательных предметов на немецком языке; изучения профильных дисциплин.

Определены факторы создания, а также этапы развития школ с углублённым изучением немецкого языка: первый (середина 40-х – начало 70-х гг. XX в.) – подготовительно-нормативный; второй (начало 70-х – начало 90-х гг. XX в.) – компонентно-целостный; третий (начало 90-х гг. XX в.) – системно-структурный.

В работе проанализированы учебные планы, программы, изменения методических подходов к изучению немецкого языка, методов и форм учебной деятельности, средств обучения.

По результатам анкетного опроса выпускников школ с углублённым изучением немецкого языка, бесед с педагогами обоснованы рекомендации относительно направлений развития и предложены пути усовершенствования деятельности школ с углублённым изучением немецкого языка, которые в полной мере могут быть использованы для общеобразовательных школ Украины: разработка Государственного стандарта образования по немецкому языку, создание серии учебников для школ такого типа, учебного пособия по

грамматике, совместного немецко-украинского учебника с учётом европейских требований к уровню знания языка, расширение международных и межрегиональных обменов групп учеников и педагогов, предоставление дополнительных образовательных услуг школы.

Ключевые слова: иностранный язык, углублённое изучение немецкого языка, специализированная школа, модель школы, направления деятельности школы, содержание школьного образования, организационно-педагогические основы.

Kalynyuk T.V. The organizationally-pedagogical principles of the activity of comprehensive schools with in-depth German learning in Ukraine (the end of the 40s of the 20th century – the beginning of the 21 century). – On the right of manuscript.

The thesis for the Degree of Candidate of Pedagogical Sciences in the specialty 13.00.01 – pedagogical and history of pedagogi. – Kchmelnytsky National University, The Ministry of Education and Science, Youth and Sport of Ukraine. – Kchmelnytsky, 2012.

In the research it is firstly comprehensively highlighted the theory and practice of the activity of comprehensive schools with in-depth German learning in Ukraine during the end of the 40s of the 20th century – the beginning of the 21 century; it is determined and characterized the organizationally- pedagogical principles of their activity. The dissertation deals with the stages of such schools' development and the directions of their activity. The normative characteristics of specialized schools are specified in the manuscript. The dissertation focuses on the essence and correlation of the notions “a school with in-depth German learning” and “a specialized school with in-depth language learning”. In the research the content-procedural characteristics of the school activity are found out; the recommendations for the directions and the prospects of its further development are worked out, which deal with the possibility of creation of common system of requirements to the organization of the process of in-depth German learning at all educational levels, to the preparation of the State standard in German and the activation of providing additional educational services (summer school for first-graders, language camp, courses).

The main results of the research may be used at conducting courses of history of pedagogics, pedagogics and methodology of teaching foreign languages in comprehensive schools and also by scientists, practical teachers.

Key words: foreign language, in-depth German learning, specialized school, school pattern, the direction of school activity, the contents of school education, the organizationally- pedagogical principles.

Підписано до друку 13.09.2012.
Формат 60х84/16. Ум. друк. арк. 0,9.
Наклад 100 прим. Замовлення № 103.

Віддруковано з оригінал-макету замовника
Друк: «Термінова поліграфія»
29000, м. Хмельницький, вул. Рибалко, 63/а.
Свідоцтво про внесення до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів продукції
Серія ДК 4164 від 23.09.2011 р.